

PRIKAZI I PRILOZI

Milica Andevski
Odsek za pedagogiju
Filozofski fakultet, Novi Sad

DOI: <https://doi.org/10.19090/ps.2022.2.208-214>

Stanislava Marić Jurišin i Borka Malčić
**SAMOPROCENA NASTAVNIČKE PROFESIJE U
SAVREMENOM OBRAZOVNOM KONTEKSTU**

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 2022.god.

Iako se susrećemo sa brojnim naučnim studijama, analizama, razmišljanjima, tumačenjima, psihološkim, sociološkim, pedagoškim istraživanjima koja se bave nastavnim procesom i nastavnikom, ipak čini se, da dubinski slojevi ličnosti nastavnika izmiču svakoj eksplikaciji jer se dotiču suštinskih, skrivenih istina o postojanju uopšte... Upravo, po ovoj tankoj liniji svega što je o nastavniku napisano i izrečeno i velike tajne ovog poziva i profesije, vešto nas vode autorke **dr Stanislava Marić Jurišin i dr Borka Malčić**, svojom monografijom *Samoprocena nastavničke profesije u savremenom obrazovnom kontekstu*. Monografija predstavlja lični izraz, refleksiju, kritičku analizu autorki iz diskursa savremenog, pluralističkog obrazovnog konteksta. Svoju studiju autorke su potkrepile opsežnom domaćom i stranom literaturom, bibliografskim jedinicama širokog društveno-humanističkog prostora, sa više desetina priloga internet linkova, referencama na stranom jeziku, od klasičnih autora filozofije, psihologije, pedagogije, sociologije, etike, pa do autora savremene epohe, postmoderne, do najsavremenijih.

Svoja razmišljanja i analize autorke su počele intrigantnim pitanjima: *Ko je nastavnik? Šta ga definiše i opisuje? Da li je praktičar, stvaralac ili kreator? Da li se njegova delatnost svodi pod profesiju ili poziv?* U studioznom, misaono koherentnom i holističkom toku, autorke su analizirale brojne perspektive i dimenzije teorijskog pristupa globalnim promenama konteksta i okruženja u kojima nastavnik danas deluje. Autentičnim i opsežnim empirijskim pristupom tražile su odgovore vezane za samoprocenu nastavnika, njihovu percepciju samoeфикаsnosti, autonomije i refleksije profesionalnog delovanja koje danas nosi predznak novih, kvalitativno drugačijih orijentacija, vizija, paradigmi... U tom smislu, ova studija pomaže pedagoškim poslenicima u tome na koje koncepcije obrazovanja da se oslone, kako da se „opreme“ za suočavanje sa promenama u savremenom svetu, kako da oblikuju i razviju modele posebno u pro-

storu poučavanja i učenja, kako da ostvare intelektualnu autonomiju ličnosti, da naglase potrebu za kritičkom i refleksivnom orijentacijom u obrazovanju...

Društvenim promenama i reformom obrazovnog sistema u Srbiji, autorka **dr Stanislava Marić Jurišin** bavila se u poglavlju studije analiziranjem pitanja *Čime se danas meri kvalitet u obrazovanju?* Kako se obrazovanje danas smatra primarnim instrumentom ostvarivanja razvoja društva i čoveka, autorka analizira činjenice permanentne transformacije obrazovanja koje često ne prate pedagoške premise. Autorka upozorava, da je danas u obrazovanju prisutna nehumana potrošačka ideologija, sa dominacijom kvantitativne paradigme koja znanje postvaruje u robu kojom se manje ili više uspešno trguje, bez ikakvog oslanjanja na iskustva i preporuke humanističke pedagogije... Konceptualizaciju politike obrazovanja autorka posmatra analizom brojnih parametara reforme obrazovanja u koje spadaju i deskriptori Evropskog kvalifikacionog prostora koji snažno boje pedagoški kontekst našeg sistema vaspitanja i obrazovanja, menjaju očekivanja ali i odgovornost kako onih koji poučavaju tako i onih koji uče i spremaju se za efikasno individualno i socijalno delovanje. Među brojnim, često sukobljenim, neadekvatnim faktorima koji determinišu obrazovnu politiku, često temeljenu na diskutabilnim vrednostima, vrednosnim orijentacijama i paradigmama, autorka dr Stanislava Marić Jurišin postavlja brojna pitanja o razlozima koji ometaju stvaranje uslova za realizaciju ciljeva definisanih obrazovnim strategijama i koncepcijama. Autorka kritički promišlja značajne osobenosti reforme obrazovanja u Srbiji sprovedene nakon 2000. godine, koje daju prednost kvantitetu u odnosu na kvalitet u pedagoškom prostoru delovanja i često zanemaruju osnovne principe demokratičnosti – *uvažavanje i participaciju*. U kontekstu ovih propusta, nastavljaju se dalekosežnije posledice neuspeha reforme, koje se odnose na njene najvažnije nosioce – *nastavnike* – njihove lične paradigme, vrednosne orijentacije, unutrašnju motivaciju, sposobnost samoprocene, samorefleksije, autonomiju i samoefikasnost. Autorka sa sumnjom posmatra normativno-šablonski pristup intencijama u obrazovanju, obojen neskladom između „implicitnih“ i „eksplicitnih“ teorija pojedinaca, njihovih „teorija o akciji“ i „teorija u akciji“, sa rezignacijom posmatra prihvatanje promena na deklarativnom nivou i ističe da do stvarnih, željenih promena neće doći na delatnom, praktičnom nivou ukoliko one nisu u skladu sa ličnom, implicitnom pedagogijom nastavnika, sa dubljom spoznajom njegovih uverenja, stajališta, vrednosti, njegovim autentičnim pedagoškim kredom...

S obzirom da se proces učenja ne završava okončanjem formalnog obrazovanja nego se nastavlja tokom čitavog života, značaj i ulogu *Celoživotnog učenja i profesionalnog razvoja u nastavničkoj profesiji*, analizira **dr Borka Malčić**. Autorka pravi distinkciju između pojmova: permanentno obrazovanje, obrazovanje odraslih i celoživotno učenje i daje brojne definicije vezane za razumevanje, preispitivanje, dimenzioniranje i primenu koncepta celoživotnog učenja, institucionalnog, formalnog, neformalnog, informalnog obrazovanja i učenja. Celoživotno učenje posmatra kao „kišobran organizaciju“, polemise sa njegovim *elementima* i *benefitima*, i smatra da celoži-

votno učenje nije neuhvatljiv ideal, nego stvarnost 21. veka, koja se kod pojedinaca manifestuje snažnom potrebom za permanentnim *profesionalnim razvojem*. Autorka studiozno obrazlaže tradicionalni (transmisioni) model profesionalnog razvoja nastavnika i suprotstavlja mu savremen pristup profesionalnom razvoju kao dugoročnom, kontinuiranom procesu baziranom na modelu konstrukcije, implementacije, praćenja promena, znanju koje trasira put ka refleksivnom praktičaru. Posebnu pažnju autorka daje modelima, faktorima, fazama profesionalnog razvoja nastavnika koji su brojni, dinamični, razvojno procesuirani, promenljivi s obzirom na obrazovni kontekst. Sve ovo otvara nova saznanja i perspektive u teoriji i praksi nastavnika, kojima autorka dodaje i univerzalne karakteristike efikasnog profesionalnog razvoja, a to su: svest nastavnika o potrebi i neophodnosti razvoja i promene, podsticajno okruženje i značaj povratne informacije, evaluacije i refleksije tokom aktivnosti profesionalnog razvoja.

Inspirativno, obuhvatno, kritički i znalački autorke su menjale fokus svojih razmatranja prateći brojne teme vezane za rad nastavnika: *Nastavnička samoprocena, Nastavnička refleksija, Nastavnička samoefikasnost, Nastavnička autonomija*. U kontekstu ovih značajnih dimenzija autorke problematizuju, analiziraju, trasiraju ulogu nastavnika od koga se očekuje da razume rastuću složenost svoje profesije, promene u svakodnevnim događanjima škole, nastave, poučavanja i učenja. Autorka **dr Stanislava Marić Jurišin** u kontekstu zahteva veka u kome živimo, promišlja permanentno učenje i usavršavanje, profesionalni razvoj nastavnika kao imperativ *društva znanja*. Samoprocena predstavlja proces kojim nastavnici donose sud o adekvatnosti, efektivnosti i efikasnosti vlastitog znanja, realizovane prakse, posedovanja pedagoških veština u cilju samounapređivanja, osveščivanja vlastitih prednosti i ograničenja, jačanja kolegijalne interakcije, samousmerenog učenja, ličnog i profesionalnog razvoja, razvoja institucije u kojoj rade. U monografiji se detaljno obrazlažu *komponente, karakteristike i strategije nastavnikove samoprocene* kao i sama *potreba nastavnika za samoprocenom* profesije. Autorka studiozno analizira samoprocenu nastavnika kao konstantan proces (samo)kritičkog razmišljanja i permanentnog razmišljanja o tome šta je dobro uradio/la, na koji način može da unapredi sopstvenu praksu i celokupan rad škole, okruženje za učenje, komunikaciju sa učenicima, različite nastavne strategije i tehnike, kako bolje da upozna vlastiti predmet i pedagoška umeća posredovanja onima koji uče...

Produblјivanje ovih pitanja i dilema nastavlja se kroz analizu *refleksije i refleksivne prakse nastavnika*, kao i *njegove samoefikasnosti* koju iscrpno promišlja autorka **dr Borka Malčić**. Egzistencijalna stvarnost traži od nastavnika stalnu primenu znanja, ali i procenu i refleksiju primenjene prakse kao neophodnog konstrukta profesionalnog razvoja nastavnika, promišljanja praktičnog iskustva sa ciljem razvoja i unapređenja prakse. Svoj svakodnevni rad nastavnik prati brojnim pitanjima: koliko sam postigao do sada; gde se nalazim u odnosu na cilj; šta je krajnji cilj na koji želim da stignem? Epistemologija refleksivne prakse, prema analizama različitih teorijskih polazišta i definicija autorke, počiva na povezanosti teorije sa praksom. Svoje lično, pro-

življeno iskustvo nastavnika, u suštini, stalno upoređuje sa opšteprihvaćenim postavkama i znanjima. U tom smislu, nastavnik koji nosi laskavi epitet refleksivnog praktičara u stalnom je procesu preispitivanja i ocenjivanja sopstvene prakse sa ciljem njenog unapređenja i profesionalizacije. Autorka iznosi komponente nastavničke profesije kao i modele refleksivne prakse analiziranjem brojnih autora (Djui, Šon, Kolb, Bartlet, Brukfeld, Kovan, Lonman, Vidović). Nastavnik – refleksivni praktičar je najvredniji i najvažniji činilac škole, koji svoje (samo)refleksivne relacije ostvaruje najpre sistematskim ispitivanjem sebe, svog rada, ali je i u stalnim relacijama sa kolegama, sa učenicima, okruženjem. On realizuje nastavu koja nije samo „ritualizovana“, nego je oblikovana sintezom njegovih teorijskih znanja sa savremenim društvenim zahtevima i svakodnevnim situacijama i kontekstima sa kojima se sreće. Poštujući sa jedne strane određenja struke, a sa druge strane negovanjem samostalnosti, slobode u planiranju i realizovanju svoje prakse, nastavnik, refleksivni praktičar, postaje alternativa tradicionalnom nastavniku.

Pored refleksije, refleksivnog razmišljanja, činjenica je da nastavnici rade sa znanjem koje se stalno uvećava i u okruženju koje se stalno menja. Stoga se, u kontekstu profesionalnog razvoja nastavnika potencira koncept *nastavničke samoeфикаsnosti* koji, prema nalazima autorke **dr Borke Malčić**, predstavlja procenu nastavnika o sopstvenim sposobnostima organizovanja i izvršavanja akcija potrebnih za ostvarivanje ličnih ciljeva. Težnja nastavnika za unapređenjem vaspitno-obrazovne prakse u školama, često se zasniva na ideji kojom nastavnik potkrepljuje važnost svojih ličnih kompetencija i značaj realizacije zacrtanih ciljeva. Samoeфикаsnost prati uverenja nastavnika da korišćenjem sopstvenih potencijala ostvare što bolje ciljeve u različitim oblastima, ogleda se u njihovoj veri da mogu uspešno da se nose sa različitim izazovima u praksi, da mogu pozitivno da utiču na ishode učenja, na kapacitet i učinak rada učenika. Nastavnička samoeфикаsnost je višedimenzionalna, prati rad nastavnika kako u kontekstu učionice tako i u širem školsko-organizacijskom prostoru. U ovom poglavlju studije autorka analizira *izvore* samoeфикаsnosti nastavnika kao i *instrumente za procenu* samoeфикаsnosti nastavnika, polemíše sa brojnim, različitim faktorima, njihovim značenjima i primenom u različitim obrazovnim kontekstima. Bez obzira na neke otvorene i nerešene dileme, značaj samoeфикаsnosti nastavnika za njegov razvoj ne dovodi se u pitanje, tako da samoeфикаsnost nastavnika može da bude prediktor njegovog uspeha u profesionalnom razvoju. Štaviše, autorka ističe povratni ciklus konstrukta samoeфикаsnosti – naime, početno veće uverenje nastavnika o samoeфикаsnosti dovodi do stvarnog povećanja njegove samoeфикаsnosti, što direktno utiče na novo uvećanje samoeфикаsnosti ... i tako u krug ... sve u jačanju spoznaje da ovaj konstrukt postaje kritična komponenta profesionalnog rasta i razvoja nastavnika, da implicitno i eksplicitno uvećava njegovu percipiranu (samo)efikasnost.

Analize *nastavničke samoprocene, refleksije i samoeфикаsnosti*, inicirale su novo poglavlje monografije, u kome je **dr Stanislava Marić Jurišin** analizirala pojam, definicije, aspekte, karakteristike *nastavničke autonomije*, kao opšte usmerenosti

oslobađanja čoveka u njegovom samoopredeljenju, izgradnjom samosvesti, kritičkog prevladavanja heteronomnih vrednosti koje predstavljaju izraz potčinjenosti. Sve ovo značajno je zbog prihvatanja različitih uloga koje nastavnik ima u učionici, uloge savetnika, moderatora, voditelja, facilitatora, organizatora, saradnika. Kreiranje obrazovnih politika i ostvarivanje navedenih uloga u velikoj meri je determinisano stepenom autonomije nastavnika u školi. Implicitnim porukama antorka pledira *refleksivni stav* nastavnika prema autonomiji koja jača lični izbor i osećaj pripadnosti, slobodu samoupravljanja, međuzavisnost, samoodređenje, interpersonalni proces ličnog izbora, promociju povezanosti i saradnje, sposobnost *kritičkog* samostalnog razmišljanja kako u svetu u kome živi tako i u školskom kontekstu, poverenja i uvažavanja, slobode eksperimentisanja sopstvenim idejama, konfrontaciju argumenata i ideja, uvažavanje raznolikosti pojedinaca – nastavnika i učenika. Aspektima nastavničke autonomije autorka daje širu, holističku dimenziju i analizira ih u kontekstu – *opšte autonomije*, ali i autonomije u odnosu na *kurikulum*, autonomije koja može da bude *individualna i institucionalna*. Autonomija obuhvata didaktičko-pedagošku dimenziju nastavnikovog rada, evaluaciju ishoda, kao i pedagošku slobodu nastavnika da opravda svoju praksu i intencije. Autonomiju nastavnika dr Stanislava Marić Jurišin posmatra i u sprezi sa relevantnim konstruktima među kojima se ističu: *saradnja, motivacija, profesionalizam, osnaživanje nastavnika, profesionalne kompetancije*. Izuzetna **potreba nastavnika za autonomijom** uslovljena je činjenicom da oni moraju i treba da odgovore visokim zahtevima koje pred njih postavljaju učenici, škola i celokupno okruženje. Svojom autonomijom, nastavnici u suštini, opravdavaju i samu svrhu obrazovanja, koja se ne reflektuje u razvoju obeležja koja će pojedinca učiniti sličnim drugima, nego u obezbeđivanju sposobnosti kojima će on etablirati postojanje i izražavanje autentičnih, ličnih obeležja. Pojam autonomije, preciznije intelektualne autonomije nastavnika, autorka implicite povezuje sa konceptom doživotnog učenja, promenljive prakse nastavnikovog delovanja, koji autonomijom snažno preuzima odgovornost vlastitog delovanja. Sve ovo otvara nova saznanja i perspektive u pedagoškoj i didaktičkoj teoriji i praksi kojima se, prema uverenju autorke, mogu podržati napredni tokovi profesionalne i lične integracije nastavnika.

Pored teorijskih analiza, studija *Samoprocena nastavničke profesije u savremenom obrazovnom kontekstu*, sadrži i vredne empirijske nalaze koji prate mogućnosti profesionalnog razvoja nastavnika iz diskursa *socijalno-kognitivne teorije* Alberta Bandure. Ova teorija polazi od ideje o ljudskoj agensnosti koja pretpostavlja model trijadičnog reciprociteta čovekovog delovanja, koje je različitog intenziteta, realizuje se između ponašanja pojedinaca, intrapersonalnih (unutrašnjih faktora pojedinca) i uticaja spoljašnje sredine na pojedinca, a manifestuje se kroz intencionalnost, promišljenost, samoreaktivnost i samorefleksivnost pojedinca. Autorke, **dr Stanislava Marić Jurišin i dr Borka Malčić**, empirijski su sagledale značaj i ulogu nastavnika u nastojanjima za realizacijom kvalitetne nastave u okviru koje se teži razvijanju svih potencijala učenika. Svoje istraživanje autorke su posvetile traganju za odgovorima na iza-

zovna i složena pitanja nastavničke samoprocene svoje profesije i poziva, njihove percepcije samoeфикаsnosti, autonomije i refleksije kao i njihovih međusobnih uticaja i povezanosti indukovanih posebno na samoprocenu nastavničke profesije. Rezultati istraživanja pokazuju da nastavnici visoko percipiraju svoju autonomiju i refleksiju, odnosno pokazuju visoke skorove na subskalama za merenje samoprocene, samoeфикаsnosti, autonomije i refleksije, što implicitno indukuje i njihovu spremnost za profesionalni razvoj, usavršavanje, (re)definisanje sadržaja i oblika svog rada, evaluaciju rezultata. Ove vredne istraživačke nalaze autorke su ukrstile sa preporukama – unapređenje inicijalnog obrazovanja nastavnika, osnaživanje mladih nastavnika u procesima oblikovanja profesionalnog identiteta, razvijanje „mekih veština“ – samoprocene, samorefleksije, samoeфикаsnosi, veština koje treba posebno ugrađivati u modele reforme školstva, sposobnosti koje će uvažavati bogatstvo iskustava refleksivnog nastavnika kao i prihvatanje činjenice da su promene i učenje sastavni deo ličnog i profesionalnog razvoja nastavnika tokom čitave njegove karijere. „Meke veštine“ u sebi implementiraju znanje i obrazovanje koje će artikulirati kritički pristup oblikovanja autentičnosti nastavnika u igrama stalnih promena, dozvoliti mogućnosti emancipacije i intelektualne autonomije u razmišljanjima iz diskursa pluralističke scene nastavnikove stvarnosti.

Samoprocena, autonomija, refleksija su, prema nalazima **dr Stanislave Marić Jurišin i dr Borke Malčić**, neophodne za razumevanje i (re)organizovanje načina na koji nastavnici razmišljaju o procesu vaspitanja i obrazovanja. Na posebno kreativan i originalan način autorke su promišljale pitanja kojima nastavnici mogu proveriti svoj refleksivni i samorefleksivni pristup sopstvenim profesionalnim postupcima npr: zašto postupam onako kako postupam, kako sopstvenim interakcionim ponašanjem da utičem na učenike? Odgovori koje dobijamo ovom monografijom ukazuju da kako samostalno, tako i timski analiza situacije, omogućava nastavniku rasterećeno, multiperspektivno približavanje kompleksnosti didaktičkih procesa. Važna je njegova spoznaja da razvijanje i jačanje kulture samoprocene podrazumeva i zahteva saradnju, interaktivnost, timski rad, otvorenost za povratne informacije, spremnost na preispitavanje vlastitog rada i učinka, ali i rada škole. Autorke se zalažu za kritičko, refleksivno razmišljanje kao obuhvatni pojam za sve oblike kontrole i optimalizacije razmišljanja nastavnika, i u skladu sa tim, plediraju samostalno, društveno, interaktivno, informatički-umreženo, samorefleksivno, autonomno razmišljanje, koje pomaže kako onima koji poučavaju, tako i onima koji uče. Sve ovo, prema nalazima autorki, treba da osnaži nastavnike u oblikovanju i artikulisanju kritičkog pristupa u igrama stalnih promena kojima je izložen. Samoprocena i refleksija su neophodni alat, tehnike kojima nastavnici odgovaraju na složene diskurse koji su utkani kako u naše obrazovno iskustvo, tradiciju tako i u inovacije koje i same, često nastaju iz diskontinuiteta stalnih promena razmišljanja i paradigmi.

Snažne i opominjuće komentare i analize autorke su predstavile kako u terijskom, tako i u empirijskom delu monografije koja reflektuje polemička pitanja *Da li su i kome nastavnici važni?* Ovom vrednom studijom autorke nas stalno podsećaju da

su nastavnici važni, da nastavnički poziv određuje često i smisao i značaj njegovog bitisanja, same egzistencije, da nastavnička profesija nije puko sredstvo, instrument izvršavanja nekih spoljašnjih, „dodeljenih“ ciljeva (slepo odgovaranje na zahteve tehničkog razvoja, racionalizacije, institucionalizacije društva). Kritičkim tonom (samo)osvešćivanja putem samoprocene, refleksije autorke plediraju humanu nastavničku akciju sa odlukama i vrednostima koje će biti izraz stvarnih, iskrenih nastojanja u korist odmerenog odnosa onih koji poučavaju i onih koji uče, u korist odmerenog odnosa pojedinca i društva. Autorke **dr Stanislava Marić Jurišin** i **dr Borka Malčić** osvetljavaju svojom studijom *koliko je i zašto važan* društveni značaj nastavnika za kvalitetno vaspitanje i obrazovanje i u toj refleksiji snaže nastavnike u uverenju da su *bitni kako sebi tako i drugima*.

U osvešćivanju, mnogih pitanja i dilema autorke su se u svojoj studiji pozivale na iscrpne nalaza brojnih istraživača i mislilaca. Ipak, ostaje snažna poruka autorki, da mnogi pedagoški problemi koji se tiču dubinskih slojeva autonomije, refleksije, samoprocene, komunikacije, interakcije, međuljudskih susreta i odnosa u savremenom obrazovnom kontekstu... i posle svega iskazanog, opisanog, istraženog izmiču svakoj eksplikaciji jer se dotiču suštastvenih, najtananijih istina o bitisanju uopšte. Otuda, posle svega iskazanog i opisanog, objašnjenog i nagoveštenog, ostaje utisak kao da nešto bitno i osobeno još nije izrečano i treba da se pretražuje. Suočavanje sa problemima kojima se ova monografija bavi, otežava nastojanje da se racionalnim diskursom odgovori na pitanja koja ponekada izmiču studioznom, analitičkim, merljivim naučnim raspravama, a mogu se naći u svakodnevnom iskustvu senzibilisanih nastavnika ili u književnim delima, na koja se autorke pozivaju, citirajući F.M. Dostojevskog: „*Moć je data samo onima koji se usude*“.

Pitanja o tome da li postoji siguran put ka osvetljavanju pretpostavki o ljudskoj prirodi, o obrazovnom procesu, o shvatanju znanja pa u skladu sa tim i oblikovanju neophodnih kompetencija, još uvek su otvorena u smutnom, nesigurnom, vremenu egzistencije današnjeg čoveka. Autorke **dr Stanislava Marić Jurišin** i **dr Borka Malčić**, takođe opominju da nema konačnih odgovora na pitanja kojima se monografija *Samoprocena nastavničke profesije u savremenom obrazovnom kontekstu* bavi, ali istovremeno, ohrabruju sve pedagoške poslenike, učenike, studente i druge aktere obrazovanja i društva u celini, da ne odustanu, da dalje razmišljaju i tragaju za boljim odgovorima, da se samo, poput autorki studije, *usude...*